

Вікторія ДУБИК, Яків СИСЛЮК

Виховний потенціал духовної спадщини митрополита Андрея Шептицького

Аналізується релігійна, національно-патріотична, політична, громадська, просвітницька діяльність митрополита Андрея Шептицького через призму значення його духовної спадщини для виховання сучасних українців. Ключові слова: духовна спадщина, національно-духовне відродження, консолідація української нації, Греко-католицька церква, релігійний світогляд, патріотизм, просвітницька діяльність.

Митрополит Андрей Шептицький (1865 – 1944) – одна з найвизначніших постатей в українській історії та культурі ХХ ст. Його великий внесок у становленні національної самосвідомості українців особливо значущий сьогодні, коли порушуються питання духовного розвитку особи. У такому ракурсі духовна спадщина глави Греко-католицької церкви А. Шептицького завжди матиме доцільність і філософську цінність. Під цим кутом зору тема нашого дослідження є актуальною як у теоретичному, так і в практичному плані.

Важливість обраної проблеми полягає також у недостатній її розробці в сучасній філософсько-релігійній літературі – тільки окремі аспекти цієї теми з'ясовані в працях М. Гайковського¹, А. Колодного², О. Красівського³, Ф. Медвідя⁴, А. Пашука⁵, В. Расевича⁶, В. Сергійчука⁷.

Метою статті є узагальнення багатогранної духовної спадщини митрополита А. Шептицького задля подальшого використання її як морального ідеалу у вихованні сучасних українців.

Життя та діяльність митрополита в радянських джерелах висвітлювалися не об'єктивно. І в періодичних, і в фундаментальних виданнях здійснювалися спроби зганьбити Андрея Шептицького, очорнити його не лише як священнослужителя та очільника Церкви, але і як людину. Прикладом можуть бути “Безбатченки” і “Свастика на сутанах” К. Дмитрука, “Я звинувачую” В.Беляєва, “Дорогою ганьби і зради” С.Даниленка та ін. Узагальнений образ цієї непересічної особи у згаданих та інших псевдонаукових працях зводився до такого: “А.Шептицький - глава уніатської церкви (з

1900), один з ідейних натхненників українського буржуазного націоналізму. Поміщик, граф. Вірно служив інтересам Ватикану, німецькому імперіалізму; боровся за відрив України від Росії. В роки Великої Вітчизняної війни співробітничав з німецько-фашистськими окупантами”⁸.

Тільки впродовж останніх 20 років у вітчизняній науковій літературі створюється правдивий історичний портрет цього видатного українського діяча. Він постає в нашій уяві як моральний ідеал для наслідування, що поєднує в собі нескорений дух патріота-українця, мудрого політика-державотворця, незламного захисника віри, працюючого, толерантного і шляхетного мецената української культури.

Формування філософсько-релігійних та суспільно-політичних поглядів А.Шептицького відбувалося в українсько-польській родині, а не в польській, як дехто стверджує. Зазначимо, що галицький боярський рід Шептицьких дав для Греко-католицької церкви кількох ігуменів і єпископів, двох митрополитів – Атаназія та Лева.

Уже в дитинстві А.Шептицький був дуже релігійним. Перебуваючи в австрійському війську ніколи, навіть під час хвороби, не пропускав Служби Божої. Міцного здоров'я він не мав. Важкий перебіг скарлатини ускладнився ревматизмом, який давався взнаки все життя, ставши головною причиною інвалідності.

Винятково здібного юнака цікавили філософія, юридичні науки, історія, зокрема – історія Батьківщини, доля якої вже з молодих років була йому небайдужа. Пізніше А.Шептицький назве Україну “Рідною Хатою”, в чому, на думку багатьох дослідників⁹, виявляється патріотизм митрополита. Він докладав багато зусиль, щоб вибудувати нашу «рідну хату» на підвалинах загальнолюдських гуманістичних та християнських моральних цінностей, у якій народ був би єдиним монолітом. Методологічні засади релігійно-філософських поглядів А.Шептицького на українське національне відродження й духовну єдність народу викладені в його 12 листах до матері¹⁰.

Величезний вплив на формування світогляду молодого Шептицького справило знайомство з представниками української наукової інтелігенції – Володимиром Антоновичем, Михайлом Грушевським, з якими він зазізнався в Києві 1887 р.

Андрей Шептицький пройшов усі ступені духовної кар'єри: від т. зв. новіціату й до єпископа та митрополита ГКЦ. Він також доктор права (1888), доктор філософії (1892) і доктор богослов'я (1892).

Був і впливовою політичною фігурою: 1901 р. його обрано послом Галицького сейму, 1903 р. – членом палати Панів у Відні.

Іван Франко так характеризував нового главу Церкви: „Єпископ, а нині митрополит А. Шептицький від самого свого вступлення на єпископство почав призвичаювати нас до іншого тону, інших форм... Почати з того, що замість заплісної псевдо-церковщини, якою промовляли його попередники, тобто дивоглядної мішанини церковнослов'янської лексики з сучасною морфологією, він пише листи чистою галицько-руською народною мовою, а подекуди, приміром, у голоснім посланню до гуцулів, не цурається промовляти навіть діалектом – річ досі нечувана у наших церковних достойників, які в своїм обмеженні вважали себе, мабуть, не лише владиками душ, а також владиками мови, яку вважали дозволеним калічити та пе-рекручувати по своїй подобі»¹¹.

За боротьбу проти русифікації церковного життя російська влада в 1914 р. депортувала А.Шептицького до Росії. Певний час він перебував у Суздалі – в монастирі-в'язниці для єретиків та ворогів Православної церкви. Лише після Лютневої революції 1917 р. митрополит повернувся на Батьківщину.

Палко підтримуючи утворення Західноукраїнської Народної Республіки, очільник ГКЦ протестував проти приєднання Східної Галичини до Польщі, клопотав щодо фінансової допомоги зруйнованій війною Західній Україні. Він здійснив низку подорожей до Рима, Парижа, Бельгії, Голландії, США, місць зосередження українських емігрантів у Бразилії та Аргентині. Ці подорожі негласно контролювалися польською розвідкою, а в 1923 р. митрополит був затриманий на чехословацько-польському кордоні й знову депортований, на цей раз до Польщі (Познань).

30 червня 1941 р. у Львові було проголошено самостійну Українську державу. Глава ГКЦ благословив цей державний акт. Проте вже невдовзі, як відомо, німці арештували членів уряду й ліквідували українську державність. У грудні цього ж таки 1941 р. митрополит Андрей виступив з рішучим осудом німецьких окупантів. Він протистойть нацизму й водночас не зближається з комуністами.

А.Шептицькому належить найважливіша роль у розбудові ГКЦ, діяльність якої асоціюється з розвитком матеріальної й духовної культури, формуванням національної свідомості західноукраїнського населення XIX – початку XX ст. Його самовіддана праця в цьому напрямку, попри перешкоди польської влади і тяжку недугу,

продовжувалася до 1939 р. У цей період УГКЦ у Галичині й на Закарпатті налічувала 4,37 млн. вірних, п'ять дієцезій дві апостольські адміністрації, 3 040 парафій з 4 440 церквами. До складу греко-католицького духовенства крім митрополита, входили 10 єпископів, 2 950 священників, 520 ієромонахів, 1 090 монахинь. Діяли Богословська академія, п'ять духовних семінарій з 540 семінаристами та дві семінарійні школи. Виходили релігійні журнали: 3 тижневики і 6 місячників¹².

За Церкву і український народ митрополит Андрей був готовий віддати своє життя. Та незважаючи на всі його зусилля, розбудована ним велична споруда УГКЦ зазнала серйозних ушкоджень після приєднання Західної України до СРСР в 1939 р., а вже повністю була ліквідована на Львівському соборі у березні 1946 р., після смерті Шептицького.

Архипастир приділяв багато уваги боротьбі за відродження української культури. Свідченням цього є зміст його доповіді на святі відкриття Національного музею 13 грудня 1913 р., де митрополит сказав: «Я виразно зазначив мій погляд, що не можна ніяк і ніколи зривати з традиціями своєї рідної культури. А коли ті традиції у багатьох напрямках вже перервані, не можна ніяк іти вперед без розв'язки питання, на яке дає відповідь лише передання: яка має бути наша культура? Не слід живцем прищіплювати в наш нарід цю інтернаціональну європейську культуру, якою живе наша інтелігенція, не слід так працювати для культурного підйому нашого народу, наче б нас не попередили люди з великими артистичними традиціями, які вийшли з цього народу, що й ми, і передали душу цього народу у мистецькому вияві, самі ж впливаючи на розвиток цієї душі»¹³.

Однією з найяскравіших рис характеру митрополита Андрея була його велика жертвовність. Висловлюючи своє ставлення до відродження духовності та свідомості українського народу, владика пише у своєму сьомому листі до матері: «Знаю, як зарадити тому, Моя найдорожча Мати, знаю, треба жертви, великої кривавої жертви, щоб, з одного боку, цей нарід пробудився із довгого невольничого сну, а з другого боку, сам пізнав себе, пізнав свою духовність, а свою думку і доходить такого висновку: «І тому для мене, місіонера, нема і не може бути ні однієї чужої ділянки з життя дорученого мені Богом народу, незалежно, чи це буде промислом, чи шкільництвом, мистецтвом чи гігієною, купецтвом чи філософією, наукою чи спортом»¹⁴.

Безмежна самопожертва митрополита тісно перепліталася з глибокою любов'ю до дітей, зокрема до сиріт: він знаходив час для зустрічей з ними, під час яких старався порозмовляти з кожною дитиною. Проблему виховання підростаючого покоління А Шептицький пов'язував з потужним виховним потенціалом Церкви, вважаючи, що вона вкладає в душу дитини ті християнські чесноти, які зроблять з неї доброго патріота й мудрого громадянина.

Великою турботою про молодь проникнуто пастирське "Слово до української молоді" (1932). У 1933 р. А.Шептицький став ініціатором з'їзду "Українська молодь – Христові", в якому взяло участь близько 60 тисяч молодих українців. Митрополит щорічно посилав на закордонні студії талановиту, але часто бідну молодь, оплачуючи її навчання з власних коштів.

Непересічне значення діяльності А.Шептицького і в царині консолідації української нації (особливої гостроти ця проблема набула сьогодні, коли в українському суспільстві посилюються суперечності між найвпливовішими релігійними конфесіями (православ'я та греко-католицизм) і протестантами та неорелігіями, які культивують чужі для українського менталітету духовні цінності). Геній митрополита Андрея полягав у тому, що він виробив концепцію національної Церкви. Розтривожений долею України, її майбуттям, глибоко вникнувши у психологію українця, лихою долею поневоленого й розділеного різними культурами, А.Шептицький заклав основи екуменізму. На перший погляд найпростіші, а фактично уніфікуючі ідеї спасіння на базі одного віровизнання, він протиставив ідею єднання не в релігійному обряді, не в ім'я нації, а в ім'я моральних чеснот нації, назвавши свій задум програмою релігійного примирення.

Шлях до єдності А. Шептицький вбачав в екуменізмі, в поглибленні релігійного життя - на площину життя політичного він переніс такі потрібні святі Христові слова: «возлюби ближнього свого», і заакцентував на «піднесенні київського престолу до достоїнства патріархату» при визнанні влади Вселенського Архієрея тим українським патріархом, який буде з кола православних єпископів. Бачив майбутню Україну незалежною, християнською, миролюбною, з політичним представництвом у Європі.

Ці ідеї екуменізму заповонили світ. Європа зробила велетенський поступ до єднання, натомість в Україні й надалі киплять пристрасті...

Однією з важливих сторін діяльності митрополита Андрея була

також його участь у просвітницькому русі. Під його егідою функціонували т. зв. уніатські школи, україномовна греко-католицька Львівська духовна семінарія, Львівський університет («все училище»). Ці та інші навчальні заклади стали осередками української духовності.

Греко-католицька церква захистила і зберегла українську мову як найістотнішу ознаку нації, завжди турбувалася про культурно-освітній рівень народу, видання книг рідною мовою, передусім підручників для народних шкіл. Цьому сприяли, зокрема, культурно-освітнє «Товариство галицьких священників греко-католицького обряду», «Товариство галицьких греко-католицьких священників для поширення письма, освіти і культури серед вірних на основах християнської релігії», «Просвітнє товариство священників», «Інститут для образования дяко-вчителів», Головна руська рада, яка видавала україномовний орган «Зоря Галицька», товариство «Просвіта», товариство ім. Т.Г.Шевченка, кооперативні та жіночі організації¹⁵.

А.Шептицький був меценатом української масової культури, надавав допомогу окремим митцям, здібній молоді, засновував навчальні заклади, друкарні, часописи, товариства, фінансував народну «лічницю» безкоштовної медичної допомоги. Його зусилля завжди були спрямовані на розвиток національної самосвідомості – аж до готовності до національного державного будівництва.

13 грудня 1913 р. митрополит подарував львів'янам унікальну збірку українського мистецтва XI–XX ст. і, купивши для неї приміщення, створив Національний музей (вул. Драгоманова). У 1940 р. Національний музей було перейменовано на Музей українського мистецтва.

Глава ГКЦ підтримував культурно-освітні товариства, зокрема «Просвіту», школи й гімназії «Рідна школа», Пласт, спортивні товариства «Сокіл» і «Січ», члени яких сформували легіони добровольців – січових стрільців, що вписали славу сторінку в історію України під час визвольних змагань 1918–1920 р.¹⁶

Подарований митрополитом ґрунт і відновлені ним будівлі стали забезпечили діяльність добродійного лікарського товариства «Народна лічниця». На ділянці землі, купленій Шептицьким для товариства, і за значною фінансовою участю

незабаром почав функціонувати перший український шпиталь. Саме митрополит Андрей став фундатором перших українських санаторіїв, водолікарень-«живців» та кліматичних станцій для молоді тощо.

Очільник ГКЦ був одним з перших ініціаторів збереження та вивчення природи Карпат. Дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (з 1925 р.), він організував перший в Україні природний кедровий заповідник в околиці гори Яйце (Яйко Ілемське), а згодом і заповідник давньої степової рослинності Опілля — в околиці Чортової гори (Рогатинська парафія). Митрополит постійно підтримував, морально і матеріально, сферу сільського господарства, де виникли товариства «Сільський господар», «Масло-союз», фінансовий банк «Дністер», український кооперативний рух, сприяв середній, в т. ч. спеціальній освіті, опікувався Українською господарською академією в Подебрадах.

З усього сказаного випливають такі висновки: небагато знайдемо в історії людства мислителів, які поєднували б релігійну ідею спасіння індивіда з ідеєю значущості морального самобуття нації: велика християнська ідея вселюдського єднання в працях теологів та філософів не виходила поза рамки спасіння індивідуальної душі, незалежуючи її від ідеї національної свободи. Митрополит Андрей випередив свій час на десятиліття - щойно тепер людство наближається до розуміння тієї очевидної істини, що нація – живий організм, внутрішня духовна якість якого визначає його як «я – суб'єкт», відповідальний за свої вчинки, так само як відповідальна за свої вчинки кожна окрема людина. Для Шептицького нація - поняття передусім духовне й моральне. І власне така дефініція знімає ті прикрі непорозуміння, що виникають при ознайомленні з працями радянських етнографів, які, нехтуючи духовними чинниками й опираючись виключно на матеріальні ознаки, потрапляють у сильце протиріч та шовінізму (наприклад Ю.Бромлей). Глибоке духовне розуміння єдності Батьківщини й нації як «тіла» і «душі», що творить єдиний живий організм, викладене в А. Шептицького винятково чітко й доступно: «...могутньою та запевнюючою щастя всім громадянам організацією може бути Батьківщина тільки тоді, коли не буде цілістю, зложеною штучно з різних і різnorodних частин, а подібним до моноліту організмом себто тілом, оживленим одним духом, що з внутрішньої життєвої сили розвивається, поповнює внутрішні браки і з природи є здоровим, сильним,

свідомим своїх цілей, не тільки матеріальним, але й моральним тілом»¹⁷.

Релігійно-філософські праці А.Шептицького ґрунтуються на тисячолітній духовній традиції, що сягає ще доби київського християнства. Сутність їхніх ідей у тому, що “людська думка, людська воля, розум і чеснота – це вартості такі, що не можна з ними порівняти ані золота, ані срібла, ані ніякого земного добра... В духовному світі, до якого належить наш розум і наша воля, наш дух, інші виміри: тут мірою всього є правда, є добро, є справедливість”¹⁸.

- ¹ Гайковський М. Митрополит Андрей Шептицький – честь і окраса церкви і українського народу // Берестейська унія (1596–1996): статті і матеріали. – Львів: Логос, 1996. – С. 198-204.
- ² Колодний А. Андрей Шептицький про будівництво рідної хати // Християнство і національна ідея: Наук. зб. – К.; Тернопіль; Краків: Укрмедкнига, 1999. – С. 17-23; Колодний А., Филипович Л. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан. – Львів: Логос, 1996.
- ³ Красівський О. За українську державу і Церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність Митрополита Андрея Шептицького в 1918–1923 рр. – Львів, 1995.
- ⁴ Медвідь Ф. Митрополит Андрей Шептицький як духовний будівничий української нації // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4 (13). – С. 167-175; Медвідь Ф., Медвідь А. Митрополит Андрей Шептицький як духовний будівничий рідної хати // Історія релігій в Україні: Наук. щорічник. 2006 р. – Львів: Логос, 2006. – Кн. 2. – С. 175-184.
- ⁵ Пашук А. Українська церква і незалежність України: Монографія. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003.
- ⁶ Расевич В. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національ-політичної консолідації українців (1900–1918 рр.) // Ковчег: Наук. зб. із української історії. – Львів, 2000. – Ч. 11. – С. 189-211.
- ⁷ Сергійчук В. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. – К.: Дніпро, 2001.
- ⁸ Шептицький Андрій // Український радянський енциклопедичний словник. – К.: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1987. – Т. 3. – С. 670.
- ⁹ Див. наприклад: Колодний А. Андрей Шептицький про будівництво рідної хати...; Медвідь Ф., Медвідь А. Митрополит Андрей Шептицький як духовний будівничий рідної хати...
- ¹⁰ Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері / Упоряд. Г. Меріам-Лужницький. – Львів: Світ, 1984.
- ¹¹ Матеріали конференції, присвяченої життю та діяльності митрополита Андрея Шептицького / Відп. за вип. проф. Ю. Туркевич. – Львів: Атлас, 1990. – С. 12.
- ¹² Панас К. Історія Української Церкви. – Львів: НВП “Трансінтех”, 1992. – С. 135.

- ¹³ Матеріали конференції, присвяченої життю та діяльності митрополита Андрея Шептицького... – С. 20-21.
- ¹⁴ Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері... – С. 56.
- ¹⁵ Сислюк Я. Просвітницька діяльність греко-католицької церкви // Історія релігій в Україні: Тези повідомлень VI Міжнародного круглого столу (Львів, 3-8 травня 1995 р.). – Львів, 1996. – С. 209.
- ¹⁶ Панас К. Історія Української Церкви. – С. 133.
- ¹⁷ Матеріали конференції, присвяченої життю та діяльності митрополита Андрея Шептицького... – С. 52; Шептицький А. За єдність святої віри, церкви і нації. – Львів, 1991. – С. 3-4.
- ¹⁸ Шептицький Андрей. Християнська праведність // Твори (морально-пасторальні). – Львів, 1994. – С. 367.

SUMMARY

Victoria Dubyk, Yakiv Syslyuk

Educational potential of the spiritual inheritance of the Metropolitan A. Sheptytskiy

Religious, national-patriotic, political, public, educational activity of metropolitan A. Sheptytskiy from this point of view values of its spiritual inheritance for education of modern Ukrainians is analysed.

Keywords: the spiritual inheritance, national-spiritual revival, consolidation of Ukrainian nations, Greco-catholic church, religious outlook, patriotism, educational activity.

Марина ХОМИЧ

Відродження Української автокефальної православної церкви у 1941-1943 рр. (за матеріалами Державного архіву Рівненської області)

Зроблено спробу дослідити основні причини та умови проголошення автокефалії Української православної церкви в роки Другої світової війни на основі матеріалів фондів Державного архіву Рівненської області. Проаналізовано процес об'єднання Української автокефальної православної та Української автономної православної церков й особливості церковного життя на Волині у 1941-1943 рр., звернена увага на роль окремих вищих церковних ієрархів в українізації церкви.

Ключові слова: християнство, православ'я, Польська автокефальна православна церква, Українська автокефальна православна церква, Українська автономна православна церква, митрополити, Діонісій (Валединський).